

# ЗБОРНИК О СРБИМА У ХРВАТСКОЈ

ACADEMIE SERBE DES SCIENCES ET DES ARTS

COMITE POUR L'HISTOIRE DES SERBES EN CROATIE

# RECUEIL DES TRAVAUX SUR LES SERBES EN CROATIE

11

DIRECTEUR VASILJE DJ. KRESTIĆ

СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ  
ОДБОР ЗА ИСТОРИЈУ СРБА У ХРВАТСКОЈ

# ЗБОРНИК О СРБИМА У ХРВАТСКОЈ

## 11

УРЕДНИК ВАСИЛИЈЕ Ђ. КРЕСТИЋ

## РЕДАКЦИОНИ ОДБОР

ВАСИЛИЈЕ Ђ. КРЕСТИЋ  
ДИНКО ДАВИДОВ  
ВОЈИН ДАБИЋ  
СОФИЈА БОЖИЋ

## СЕКРЕТАР

МИРОСЛАВ ЈОВАНОВИЋ

Примљено на X скупу Одељења историјских наука од 28. децембра 2016. на основу реферата академика *Василија Ђ. Крестића, Михаила Војводића, Мирјане Живојиновић, Динка Давидова, Димитрија Стефановића, Наде Милошевић Ђорђевић, дописног члана Љубодрага Димића, проф. др Душана Иванића, Мире Радојевић, др Мелије Милин, Софије Божић и Душана Баџаковића.*

АМБЛЕМ: ГРБОВИ СА ИКОНОСТАСА ЦРКВЕ СВ.  
ТОМЕ У ДИШНИКУ, РАД ЈОАКИМА  
МАРКОВИЋА ИЗ 1750. ГОДИНЕ

ИЗДАЈЕ:  
СРПСКА АКАДЕМИЈА НАУКА И УМЕТНОСТИ

ТИРАЖ: 400 ПРИМЕРАКА

НАСЛОВНА СТРАНА: ЈАНКО МАГЛОВСКИ

ТЕХНИЧКИ УРЕДНИК: МИРА ЗЕБИЋ

ЛЕКТОР: ЈЕЛКА ЈОВАНОВИЋ

КОРЕКТОР: ЂУРЂЕВИЋ НЕВЕНА

ШТАМПА: ПЛАНЕТА ПРИНТ

## САДРЖАЈ – TABLE DES MATIERES

<i>Василије Ђ. Крестић</i>	Великохрватске претензије на Војводину .....	7
<i>Vasilije Đ. Krestić</i>	Greater Croatian Pretensions to Vojvodina .....	28
<i>Мирјана Поповић</i>	Село Мокро поље према попису из 1831. године – пример демографских прилика код српског православног становништва у Северној Далмацији .....	29
<i>Mirjana Popović</i>	Village of Mokro polje according to the census of 1831 – an example of demographic circumstances at Serbian orthodox population in northern Dalmatia .....	42
<i>Војин Калинић</i>	Српска девојачка школа у Задру.....	43
<i>Vojin Kalinić</i>	Serbian girls' school in Zadar .....	54
<i>Љубинка Тошева Карповиц</i>	Сава Вуковић, депутат Ријеке на Темишварском сабору и сабору угарских сталежа.....	55
<i>Ljubinka Toševa Karpowicz</i>	Sava Vuković, Deputy of Rijeka at the National Church Congress at Timișoara and the Hungarian Diet (1790–1791).....	62
<i>Софија Божић</i>	Гавро Манојловић(1856–1939): историчар, академик, политичар .....	63
<i>Sofija Božić</i>	Gavro Manojlović (1856–1939): historian, academician, politician .....	86
<i>Мира Радојевић</i>	Из преписке Саве Косановића.....	87
<i>Mira Radojević</i>	From correspondence of Sava Kosanović .....	100
<i>Мирослав Јовановић</i>	Лука Марић у одбрани ћирилице и Српског културног друштва Просвјета у Хрватској .....	101
<i>Miroslav Jovanović</i>	Luka Marić in defense of cyrillic and Serbian cultural society Prosvjeta in Croatia.....	110
<i>Владислав Б. Сотировић</i>	Прва постхладноратовска „хуманитарна интервенција“ – Вуковар 1991. г. ....	111

<i>Vladislav B. Sotirović</i>	The first post-cold war „humanitarian intervention” – Vukovar 1991 .....	128
<i>Vladislav B. Sotirović</i>	Breaking cliché on the killing of Yugoslavia: a role of Croatia .....	129
<i>Владислав Б. Сотировић</i>	Против клишеа о убијању Југославије: улога Хрватске.....	150
<i>Ђорђе Перић</i>	Песме српских песника у мелографским записима познатих и мање познатих хрватских мелографа .....	151
<i>Dorđe Perić</i>	Poems of Serbian poets in melographic notations of known and less known croatian melographers .....	184
<i>Славица Гароња Радованац</i>	Милош Шкарић: Живот и обичаји српског народа у Лици и Крбави .....	185
<i>Slavica Garonja Radovanac</i>	Miloš Škarić: Life and customs of Serbian people in Lika and Krbava .....	246
<i>Станиша Војиновић</i>	Часопис српске омладине у Загребу „Омладина“ 1894–1895 .....	247
<i>Staniša Vojinović</i>	Magazine of Serbian youth in Zagreb “Omladina” (1894–1895).....	268
РЕГИСТАР ЛИЧНИХ ИМЕНА .....		268
РЕГИСТАР ГЕОГРАФСКИХ НАЗИВА.....		284

# СЕЛО МОКРО ПОЉЕ ПРЕМА ПОПИСУ ИЗ 1831. ГОДИНЕ – ПРИМЕР ДЕМОГРАФСКИХ ПРИЛИКА КОД СРПСКОГ ПРАВОСЛАВНОГ СТАНОВНИШТВА У СЕВЕРНОЈ ДАЛМАЦИЈИ

МИРЈАНА ПОПОВИЋ

Демографија као наука која проучава величину, структуру, поделу и кретање становништва последњих деценија задобија све већи значај у историјским истраживањима. У историјској науци полазну основу чине подаци о становништву појединих области и насеља прикипљени по налогу црквених или државних власти. Најчешће су то парохијални (матрикуларни) регистри о рођеним, умрлим и венчаним, годишњи извештаји из матрикуларних регистара, или пописи парохијана, које су свештеници достављали црквеним старешинама. Њиховом анализом могуће је осветлити демографске прилике код одређеног дела становништва у једном историјском времену.

За демографска истраживања, која се тичу православног народа у Далмацији од почетка 19. века, од великог значаја су регистри парохијана, такозвани *анаџрафи* или *домовни њроџоколи*. Они су садржавали податке о свим члановима домаћинства, годинама старости, брачном стању, сродству с домаћином, а некад и датуме рођења и венчања. Настали су на основу *Римској обредника* из 1614. године, којим је папа Павле V прописао обрасце за вођење парохијалних књига (књига рођених, венчаних и умрлих), па тако и домовних протокола (*Libri status animarum*). Уведени из потребе да се води брига о редовном исповедању пастве, регистри парохијана временом су властима појединих држава послужили као корисно средство у доношењу политичких одлука.<sup>1</sup>

Начин вођења администрације, који је користила Римокатоличка црква, пренет је на Српску православну цркву у Хабзбуршкој монархији у првим деценијама 18. века. Обрасце за вођење парохијалних књига из поменутог *Римској обредника* искористио је карловачко-београдски митрополит Вићентије Јовановић да би 1732. године објавио *Правила за свешћенике и ђаконе*. Тим правилима направио је значајан напредак у уређењу администрације у православној цркви. Хабзбуршке власти убрзо су увиделе значај података о становништву које су сакупљали свештеници, те се од времена царице Марије Терезије и Јосифа II инсистирало на детаљним регистрима парохијана. Коришћење тако добијених података о броју становника и њиховој старосној и полној структури

<sup>1</sup> F. Gemini, *Due parrocchie romane nel Settecento: aspetti di storia demografica e sociale*, Roma 1992, 19–22.

омогућило је државним властима креирање ефикасније пореске и војне политике.<sup>2</sup>

С уређењем питања редовног вођења парохијалних књига се у православној цркви у Далмацији почело након оснивања Далматинске епархије и службе Бенедикта Краљевића, првог далматинског епископа (1810–1828).<sup>3</sup> Након припајања Далмације Хабзбуршкој монархији 1815. године на тамошњу православну цркву пренета су правила установљена у Карловачкој митрополији. Међутим, благовремено и правилно уписивање података о парохијанима представљало је велики проблем и наредних деценија. Један од главних разлога за то је тај што је тај посао падао на плећа недовољно писменог и обученог свештенства, које га је сматрало додатним наметом и стога га је нерадо обављало. Епископи су често морали да упозоравају парохе на потребу редовног вођења црквене администрације, на слање извештаја епископу и локалним управама, те да небројено пута детаљно објашњавају како треба да уписују податке, шаљући им примере формулара. Стање се делимично поправило за време епископа Јосифа Рајачића (1829–1834), који је уложио велики напор да уреди то питање, и то не само из црквених разлога него и зато што су тако захтевале хабзбуршке власти. Зато је од тог периода могуће детаљније пратити демографске, али и верске, културне и економске прилике на том простору.

Детаљан регистар домаћинстава и становништва у Далматинској епархији направљен је по налогу епископа Јосифа Рајачића између 1830. и 1832. године. У овом раду употребљени су подаци из једног таквог пописа, који је за парохију Мокро поље 1831. године саставио парохијални свештеник Андрија Бједов. Оригинални попис налази се у архиву у Задру (*Državni arhiv u Zadru, Pravoslavna eparhija Zadar, 1808–1921*), а за потребе рада коришћен је снимак који се налази у Архиву Српске академије наука и уметности у Београду.<sup>4</sup>

Анаграф те парохије, која спада у ред већих у Далмацији, одабран је због јасних и прецизних података о сродству, годинама живота, датумима рођења и венчања становника. На основу наведеног документа направљен је демографски профил српског православног становништва на подручју Северне Далмације, који обухвата његову бројност, структуру породице, старосну и полну структуру становништва, као и осврт на одређене друштвене, културне и верске прилике. Пошто до сада није било детаљних проучавања демографских прилика у српским селима у Далмацији, добијени резултати могу да послуже као основа за друга повезана истраживања. Такође, рад даје доринос изучавању прошлости Срба на просторима Далмације.

2 В. Дабих, *Морталитет и старосна структура српског становништва у Хабзбуршкој монархији у 18. веку* (Вуковар, Итебеј, Дероње), Српске студије, књ. 5 (2014), 13–33.

3 За време управе епископа Бенедикта Краљевића настали су први регистри парохијана више православних парохија у северној Далмацији. Архив САНУ у Сремским Карловцима, микрофилмови из Задарског архива (у даљем тексту АСАНУ СК – микрофилмови), кутија 2, ролне 3 и 4.

4 АСАНУ СК – микрофилмови.



Мокро поље је село на северу Далмације, у области Буковица, насељено српским православним становништвом.<sup>5</sup> Већина становника потиче из западне Босне, из Бјелајског поља, одакле су дошли за време Морејског рата. Ти крајеви су за време рата потпуно опустели, те је тадашњи млетачки провидур Данијел Долфин, вођен државним интересима, наредио да они у што скоријем року буду насељени „елементом који ће бити вјеран дужду и довољно ратоборан да се опре сваком покушају насиља”. Са српским кнезовима из Бјелајског поља је 21. марта 1692. године склопио писани уговор по којем су се они обавезали да с народом пређу под млетачко поданство, а провидур Долфин им је уступио земље у селима Плавно, Зрмања, Пађене и Мокро поље. Сматра се да је том приликом у Северну Далмацију стигло око 5.000 људи, од чега око 1.300 способних за оружје, са стоком и покретном имовином. Досељеницима је 7. јула 1692. године додељено право на поседе у наведеним местима, па тако и у Мокром пољу.<sup>6</sup>

У Мокром пољу постоји парохијална црква посвећена Светом апостолу Луки, којег као крсну славу поштује више мокропољских породица. Сматра се да црква потиче из периода 1524–1527. године.<sup>7</sup> Сачувани су инвентар и опис цркве и парохијалног дома из првих деценија 19. века.<sup>8</sup>



ЦРКВА СВЕТОГ АПОСТОЛА ЛУКЕ У МОКРОМ ПОЉУ

<sup>5</sup> Према попису из 1991. године, у селу су живела 803 становника (801 Србин), а 2011. године 227, што је последица протеривања Срба 1995. године.

<sup>6</sup> Б. Десница, *Стојан Јанковић и ускочка Далмација*, Београд 1991, 5–10. (први пут објављено у: *Država, Split 1925*, knjiga 2, 104, 3–4).

<sup>7</sup> М. Јачов, *Правни саветници при млетачкој влади о православнима у Далмацији и Боки Которској*, Споменик САНУ, СXXXII, 1 (1981), 62–90.

<sup>8</sup> АСАНУ СК – микрофилмови, кутија 2, ролна 3, 56–58.

У то време у селу је службовао парох Андрија Бједов. Рођен је 5. јануара 1777. године. За ђакона и за презвитера га је 1803. године у Плашком рукоположио горњокарловачки епископ Петар Јовановић Видак. Био је прво капелан у Мокром пољу, а 1. јануара 1811. Бенедикт Краљевић га је поставио за пароха истог села.<sup>9</sup> Са супругом Ксенијом имао је две ћерке.



МОКРО ПОЉЕ НА АУСТРИЈСКОЈ ВОЈНОЈ КАРТИ (1869–1887)<sup>10</sup>

Попис, на основу којег је направљена ова демографска студија, настао је пред крај 1831. године, за време епископа Јосифа Рајачића.<sup>11</sup> Епископ Рајачић, намеравајући да у лето 1831. године изврши прву канонску посету своје епархије, тражио је од свештенства да према приложеним формуларима и упутствима сачини детаљне спискове православних становника у својим парохијама. Поред тога, захтевао је податке о свештеницима, описе цркава и њихове инвентаре, податке о приходима и расходима парохија и манастира. Такође, тражио је информације о паровима који живе невенчани и о одсељеном становништву.<sup>12</sup>

9 Пошто је епископија у Далмацији установљена тек 1808, а епископ је постављен 1810. године, православни свештеници из тих крајева одлазили су да приме свештенички чин код других епископа, најчешће горњокарловачких, пакрачких, карловачких, херцеговачких, или цетињских. АСАНУ СК – микрофилмови, кутија 2, ролна 17, слајд 822; исто, кутија 3, ролна 22, слајд 472.

10 Преузето са сајта: [www.mapire.eu](http://www.mapire.eu), The Third Military Survey (1869–1887).

11 АСАНУ СК – микрофилмови, кутија 2, ролна 18, слајд 1025–1003 (документи на ролни бр. 17 и 18 приказани су од последњег ка првом).

12 АСАНУ СК – микрофилмови, кутија 2, ролна 17, слајд 154–152.

Попис из 1831. године урађен је према обрасцу који је епископ Рајачић послао свештенству, а који се подудара с оним из *Libri status animarum*. У прву колону уписан је редни број за сваку породицу, а у другу редни бројеви њених чланова, и то почевши увек од броја један. Као домаћин обично је наведен најстарији мушкарац у кући. У наредне три колоне требало је уписати брачно стање парохијана (*брачни, небрачни, удовци или удовице*), затим, у посебним рубрикама, године старости, датум рођења (*кршћења*), датуми венчања и број брачних парова у једном домаћинству. У крајњој рубрици, резервисаној за забелешке, свештеник је означио оне који су ступили у други брак, близанце, или брачне парове без потомства.

За разлику од већине других пописа насталих у том периоду, парох Бједов је у том попису за сваког члана домаћинства написао и сродство с домаћином, што доприноси бољем сагледавању структуре породице. Такође, предност тог пописа је што свештеник није пописивао прво све мушкарце у једном домаћинству, а онда све жене, како је то већина урадила према упутству епископа Рајачића, него је уписивао прво супруга, затим супругу, па њихову децу (прво мушку, па женску), а онда је прелазио на следећи брачни пар у истом домаћинству, и тако редом.<sup>13</sup>

С обзиром на то да је за овај рад коришћена микрофилмована грађа, а нису употребљавани оригинали, за последњих 29 пописаних лица позната су само имена и презимена, сродство и брачно стање, али нису познати година старости и други подаци.<sup>14</sup> То је разлог због којег није могуће дати потпуну слику о становницима овог села, мада то вероватно не би значајније утицало на добијене статистичке податке. Попис је делимично допуњен подацима из другог пописа, али су остала непозната годишта за 11 парохијана, као и датуми њихових венчања. Пошто су у допуни углавном датуми рођења за млађе особе, њиховим убрајањем би се статистички смањила просечна старост, тако да нису обухваћени рачунањем.<sup>15</sup>

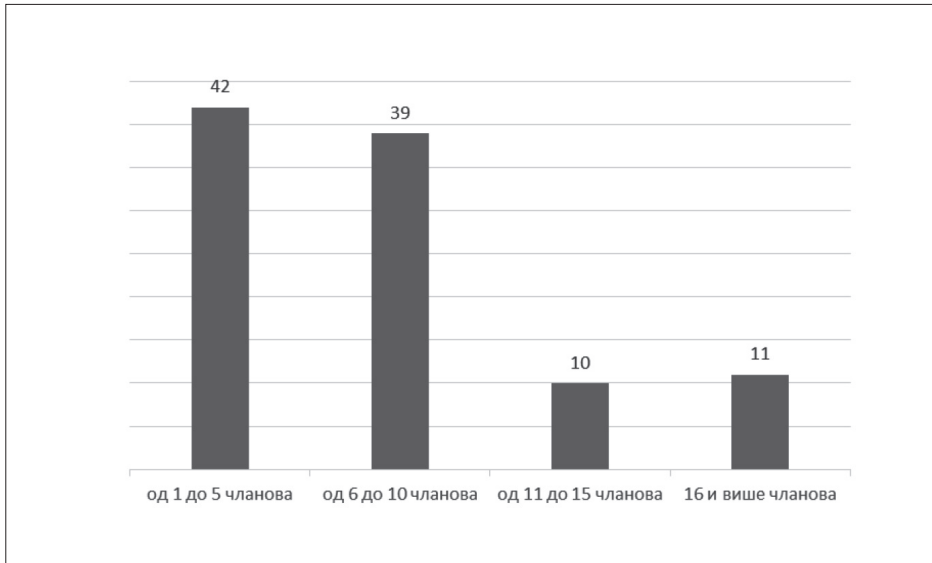
Село Мокро поље је пред крај 1831. године имало 102 домаћинства и 811 становника. Свака породица је у просеку имала 7,95 чланова. То је било знатно више од средње вредности за читаву провинцију Далмацију, која је 1830. износила 6,06 особа по домаћинству. Важно је напоменути да су постојале приметне разлике у величини породичних заједница у зависности од области – док су у Северној Далмацији домаћинства имала по 6,8 чланова, у јужним деловима (Дубровник и Бока Которска) тај просек био је много мањи и износио је 5,21 члана по домаћинству. У градским срединама су домаћинства такође била мања од просечних (на пример, у Шибенику 5,88, а у Задру 4,6).<sup>16</sup>

<sup>13</sup> Андрија Бједов је нешто раније направио анаграф, који није садржавао све потребне податке. Касније је урадио нови. АСАНУ СК – микрофилмови, кутија 2, ролна 3, 36–54.

<sup>14</sup> На снимку су другим документом заклоњени ови подаци.

<sup>15</sup> АСАНУ СК – микрофилмови, кутија 2, ролна 3, слајд 36.

<sup>16</sup> *Истио*, кутија 2, ролна 17, слајд 597–575.



БРОЈ ПОРОДИЦА СЕЛА МОКРО ПОЉЕ ПРЕМА БРОЈУ ЧЛАНОВА, А НА ОСНОВУ ПОПИСА ИЗ 1831. ГОДИНЕ

Најмања домаћинства у Мокром пољу имала су само два члана. Таквих је 8, а за два брачна пара свештеник је у напомени навео да су „безчедни”. Најбројније је домаћинство Луке Тривића, које је бројало 30 особа (5 брачних парова, 16 деце до 15 година старости, једна девојка од 20 година, један неожењен момак и један удовац). Остале бројније породице имале су по 22 или 21 члана.

У највише домаћинстава живео је по један брачни пар, али је било више од тридесет оних с два брачна пара или с више брачних парова, било да су у питању родитељи и ожењени синови, било да се ради о браћи. Код 20 породица су као домаћини уписани удовци, удовице или најстарији син. Улогу домаћина понео је један младић од шеснаест година, који је живео с млађом браћом и сестрама и мајком удовицом. Као глава породице именована је и Јелена Болта, која је живела сама са ћеркама.

БРОЈ БРАЧНИХ ПАРОВА ПО ПОРОДИЦИ У ПАРОХИЈИ МОКРО ПОЉЕ, ПРЕМА ПОПИСУ ИЗ 1831. ГОДИНЕ

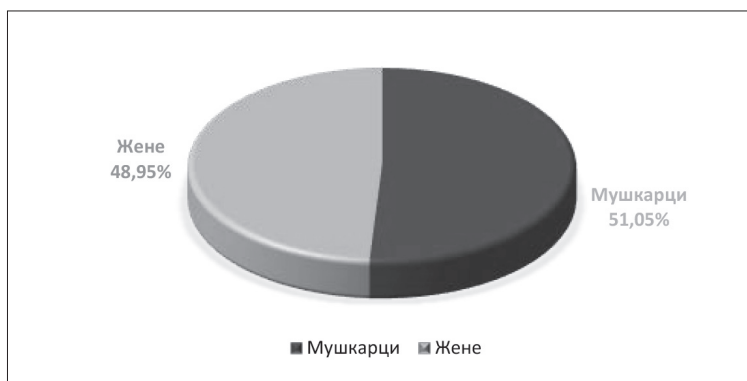
	Ниједан	Један	Два	Три	Четири	Пет
Број брачних парова у породици	20	50	18	9	4	1

Мушкарци су чинили нешто више од половине становништва – 414 мушкараца, или 51,05%, и 397 жена, односно 48,95%, што се такође уклапало у просек за читаво то подручје. На 1.000 мушкараца долазило је 959 жена. Према извештајима за 1830. годину, просечна вредност за подручје целе Далматинске епархије била је приближна – на 1.000 мушкараца било је 957 жена.<sup>17</sup> Приближно исти однос броја мушкараца и жена карактеристичан је за целу провинцију Далмацију између 1830. и 1846. године.<sup>18</sup> Ако је веровати извештају свештеника, неколико година раније

<sup>17</sup> *Исџо*, кутија 2, ролна 17, слајд 597–575.

<sup>18</sup> Joseph Hain, *Handbuch der Statistik des österreichischen Kaiserstaates*, Wien 1852, 286–287.

стање је било нешто другачије. У извештају за 1826. годину свештеник је написао да парохија броји 100 домова с укупно 992 становника, од чега је мушкараца 486, или 49%, а жена 506, или 51%.<sup>19</sup>



ПОЛНА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА МОКРОГ ПОЉА ПРЕМА ПОПИСУ ИЗ 1831. ГОДИНЕ

На основу коришћења података о родитељима и њиховој деци покушало се да се израчуна просечан број деце у ужој породици. У обзир су узети нешто млађи парови, те удовци или удовице који су имали децу млађу од 24 године (с неким изузецима). Таквим рачунањем добијен је резултат да је породица имала просечно троје деце (3,16). Обично се претпоставља да су у то време брачни парови имали више деце. Међутим, треба имати на уму да је тада смртност новорођенчади и деце у раном узрасту била велика, а у попис су унета само имена преживеле деце. Посебно велика смртност новорођенчади забележена је у Далмацији током 1830. и 1831. године, док је наредних година она била непоредиво мања.<sup>20</sup> Такође, из пописа не можемо да сазнамо да ли је неко дете напустило дом, а од млађих породица могло се очекивати још деце.

У селу је постојао и један пар близанаца – петогодишње Марта и Марија Тривић.

Удоваца је било 53 (6,53%), од чега 23 мушкараца и 30 жена. Ове вредности су такође одговарале општим приликама у епархији, као и у целој тој провинцији.<sup>21</sup> Удовци су у просеку имали 61 годину, а удовице 56. Већином су то биле особе старије од 50 година, али је било и млађих – најмлађи удовац имао је 27, а удовица 28 година.

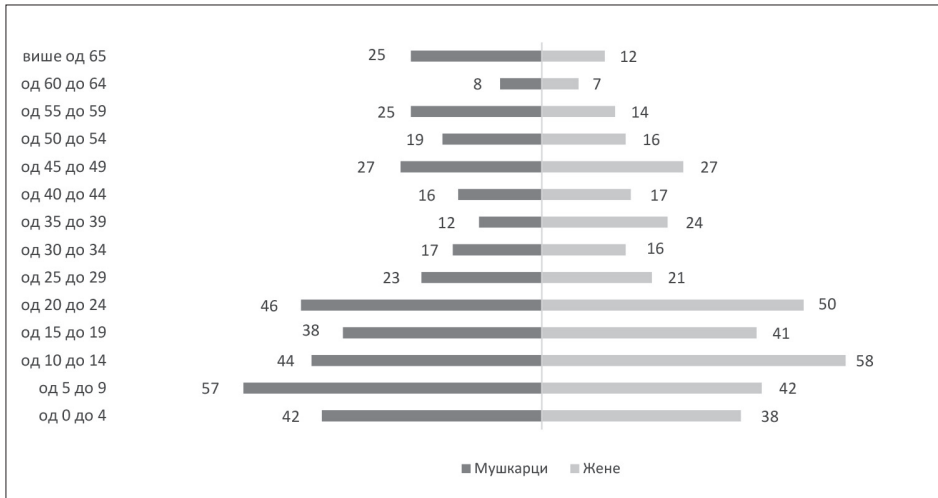
Просечна старост становника Мокрог поља била је 26,39 година, чиме су се уклапали у просек тог краја. Просечна старост мушкараца је нешто већа него жена – 27,4, према 25,34 године.<sup>22</sup>

<sup>19</sup> *Истѿо*, кутија 2, ролна 14, слајд 490. У извештају из претходне године било је 90 домова, са 704 становника (346 мушкараца и 358 жена), чак десет домова мање него наредне године. *Истѿо*, кутија 2, ролна 14, слајд 926.

<sup>20</sup> Године 1830. у Далмацији је проценат мртворођене деце у односу на живорођену био чак 2,55%, 1831. године 1,8%, а 1832. године 0,16%. J. Hain, *Handbuch der Statistik*, 382.

<sup>21</sup> Према релативним вредностима за период између 1830. и 1847. године за Далмацију, удоваца је било 6,96% од укупног броја становника, од чега су чак три четвртине биле удовице. J. Hain, *нав. дело*, 304.

<sup>22</sup> Старосна структура добијена је на основу података за 782 становника Мокрог поља којима су из пописа познате године старости.



СТАРОСНА И ПОЛНА СТРУКТУРА СТАНОВНИШТВА МОКРОГ ПОЉА ПРЕМА ПОПИСУ ИЗ 1831. ГОДИНЕ

Из графика се види да је више од половине становника било млађе од 24 године, односно 58,31%. У тим старосним границама број мушких и женских становника је готово изједначен – 227 мушкараца и 229 жена.

У доби до 14 година је 281 особа (143 дечака и 138 девојчица) и они чине 35,93% становништва.

У доби од 25 до 44 године је 18,67% становника Мокрог поља, а од 45 до 64 године 18,29%. Старије од 65 година било је 37 мештана (4,56%), од којих су две трећине чинили мушкарци.

Најстарији становик тог села, Илија Секулић, имао је 88 година, док је његова супруга Стана с 87 година такође била међу најстаријим житељима. За те супружнике, који су живели сами, свештеник је написао да нису имали деце.

Од 811 становника Мокрог поља, њих 264 је живело у брачним заједницама (132 брачна пара).<sup>23</sup> Они су представљали готово трећину укупног броја становника, тачније 32,55%, што је нешто мање у поређењу са читавом Далмацијом. Оних који нису у браку било је 494, или 60,91% парохијана, од којих је највише било млађих од 20 година.<sup>24</sup>

Просечне године у којима се ступало у брак могуће је утврдити за 126 парова за које су нам познати датуми рођења и венчања, те се овако дошло до 26,4 године. Наиме, мушкарци су склапали брак с просечно 29,5 година, а жене с 23,4 године живота. Премда се неретко мисли да се у то доба у брак ступало раније него данас, важно је нагласити да

<sup>23</sup> Структуру породице и брачно стање могуће је утврдити за свих 811 становника, али године у којима је ступано у брак и разлике у годинама познате су за 782 становника, па је тај број служио као основа у рачунању.

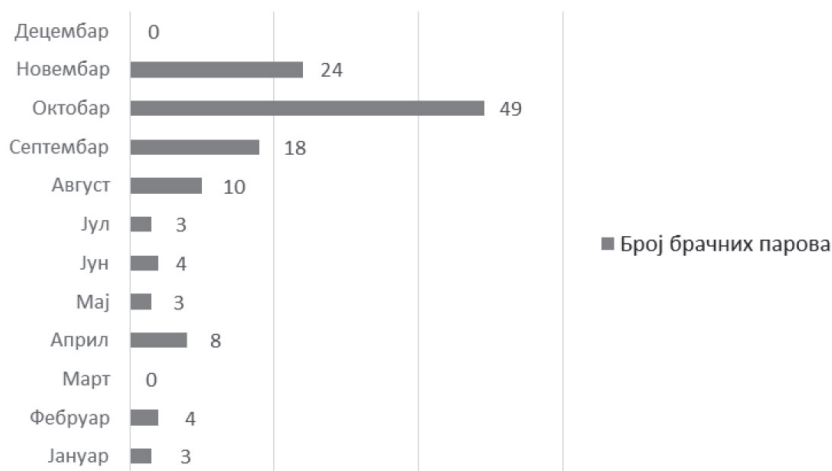
<sup>24</sup> Као и у ранијим случајевима, статистички подаци за православну парохију Мокро поље у сагласности су с вредностима које се односе на читаву област Далмације, а према којима је између 1830. и 1847. године 58,97% житеља неожењено, односно неударено, 37,07% у браку, а 6,96% удоваца и удовица. Ј. Наип, *нав. дело*, 304.

веродостојности ових података иде у прилог чињеница да је релативно слична ситуација у скоро свим деловима Хабзбуршке монархије.<sup>25</sup>

Мушкарци су углавном били старији од супруга просечно за 8,3 године. У 19 брачних заједница супруга је била старија просечно за 3,4 године. За петорицу мушкараца и једну жену свештеник је напоменуо да су ступили у други брак и у свим случајевима мужеви су знатно старији од својих супруга.

На који начин је према тада важећим црквеним и „царским” законима брак могао да буде склопљен, свештенике је у једном писму подсетио епископ Јосиф Рајачић. Као најважнији предуслов истакао је да девојка није силом приморана да ступи у брак, јер „где није добре воље, ту нема сагласја, где нема сагласја, ту није љубави, а где није љубави, ту нема среће, нема божијега благослова”. Уколико младенци имају мање од 24 године (јер су до тада, према аустријском грађанском законнику, сматрани малолетнима), било је неопходно да родитељи дају благослов. „Овај родитељски благослов држи се по свем српском народу тако важан и посебан, да без њега нико не иде на венчање, нити се без њега женидба почиње срећна.” Било је важно да се поштују царски и црквени закони, да младенци нису ни у каквим родбинским или кумовским везама. Уколико је све то било испуњено, потребно је било да се заруке објаве у цркви за време литургије и на крају би било обављено венчање.<sup>26</sup> Уколико би свештеник сумњао у сродство, он би тражио мишљење од епископа. Ако ни епископ није био сигуран, тражио би савет од митрополита.

Венчања су најчешће одржавана у јесењим месецима, у време када су били завршени пољски радови, а пре почетка божићног поста. Тако је у Мокром пољу, од 126 бракова за које знамо датум склапања, чак 49 одржано у октобру, 24 у новембру, 18 у септембру, а у осталим месецима знатно мање. У децембру и марту, у време великих постова, није забележено ниједно венчање.



БРОЈ БРАКОВА У ПАРОХИЈИ МОКРО ПОЉЕ ПРЕМА МЕСЕЦУ У КОЈЕМ СУ СКЛОПЉЕНИ

25 Исто, 318–337.

26 АСАНУ СК – микрофилмови, кутија 2, ролна 17, слајд 763–761, 759.

Као и у већини сеоских насеља на том подручју, и у Мокром пољу је из године у годину бележен позитиван природни прираштај. Податке о броју рођених и умрлих могуће је пратити од 1834. године, јер су их до тада само ретки свештеници уписивали у редовне годишње извештаје које су слали епископској канцеларији. У тој парохији је 1834. године рођено 33 деце, а умрла су 4 мештанина.<sup>27</sup> Током 1835. године у селу се родило 25 деце, а умрло је 6 особа.<sup>28</sup> Узроци смрти нису бележени у тим извештајима, али ваља напоменути да су у то време у Далмацији петину умрлих чинила деца до једне године старости.<sup>29</sup>

Из пописа се примећује да је било више парова који су венчани након што је девојка остала у другом стању, па чак и након рођења детета. На свештенике је апеловано да воде рачуна да се не стварају ванбрачне заједнице, као и на то да новорођенче што пре буде крштено, јер су се дешавали случајеви да прође по неколико година од рођења, а да не буде обављено крштење, или да дете уопште не буде крштено. Државне власти прописале су правила о пријављивању новорођене деце, што је била обавеза свештеника. Предвиђене су казне за неизвршење наређења, које су у селима износиле од 1 до 5, а у градовима од 5 до 10 фјорина.<sup>30</sup>

Епископи су често указивали на проблем мушкараца и жена који живе „на саблазан”, односно невенчани. Захтевали су од свештеника да испитају све такве случајеве. Епископ Рајачић је једном приликом наложио да се такви парови раставе у року од 24 часа, а уколико то не ураде, парохијални свештеник је био дужан да их пријави надлежној цивилној управи. Свештеницима је забрањено да икога венча мимо царских и црквених закона.<sup>31</sup> Парох Бједов није у попису навео има ли невенчаних парова, а непознато је да ли је у посебном документу описао невенчане парове, као што су неки други свештеници урадили такође по налогу епископа.

Подручје Далмације представљало је најсиромашније подручје Хабзбуршке монархије. Иако је пољопривреда била основна привредна грана сеоског становништва, приходи су били мали и углавном недовољни да се становништво прехрани целе године. Сиромаштво, мањак обрадиве површине, те честе суше учинили су глад саставним делом живота. У првим деценијама 19. века мало која летина је дала довољно хране да се становништво прехрани. Помоћ државе често није била довољна, те нису били ретки ни случајеви смрти од глади.<sup>32</sup>

27 *Исџо*, кутија 3, ролна 21, слајд 526. Те године било је 125 домова с 822 становника (456 мушкараца и 366 жена).

28 *Исџо*, кутија 3, ролна 23, слајд 406 (124 дома, 841 становник, 464 мушкарца и 377 жена). За ту годину свештеник је назначио да се „у Империјум” одселила једна фамилија.

29 J. Hain, *нав. дело*, 423.

30 *Исџо*, кутија 2, ролна 17, слајд 268.

31 Писмо епископа Јосифа Рајачића, које је 22. новембра 1830. упутио свим парохијалним свештеницима. *Исџо*, кутија 2, ролна 17, слајд 765–763.

32 Š. Peričić, *Oskudica i glad u Dalmaciji u XIX i početkom XX stoljeća*, Radovi Zavoda za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta Sveučilišta u Zagrebu, vol. 13, no. 1 (1980), 1–32.



Глад је најчешћи разлог исељавања бројних породица из тих крајева. Они су нови дом тражили углавном на просторима западне Босне. Парох Андрија Бједов је исте године кад и попис епископској канцеларији доставио и списак одсељених Мокропољаца. Он сведочи да се само током фебруара и марта 1820. године „од потребе” иселило 5 породица (породице Лазара Ковачевића, Петра Видовића, Симеона Илића, Стефана Рашетића, Георгија Бајића). Они су са свим члановима свог домаћинства отишли у Турску, односно у Кнежпоље у Поткозарју.<sup>33</sup>

У табели су наведена презимена становника Мокрог поља који се помињу у попису свештеника Андрије Бједова, број домаћинстава и број чланова унутар домаћинства. У последњој колони наведене су крсне славе појединих породица и назначене се оне којих касније више није било у селу.

Евидентно је да се у појединим породицама традиционално јављало велико домаћинство од 9 и више чланова по кући. Такав је случај с Бабићима, Бједовима, Вејновићима, Каназирима, Сучевићима и Тривићима, као и с породицом Демир, где је једном домаћинству припадало 17 чланова.

#### ПРЕЗИМЕНА И КРСНЕ СЛАВЕ ПОРОДИЦА У МОКРОМ ПОЉУ

Презимена која се налазе у попису из 1831. године	Број домаћинстава/ чланова	Крсна слава <sup>34</sup>
Бабић	6 (62)	Свети Јован
Бајић	2 (9)	Свети Јован
Бањац	1 (2)	Нема их
Бастаћ	1 (9)	Нема их
Батас (или Ботас)	2 (8)	Свети Јован
Башић	1 (4)	Нема их
Берић	2 (6)	Нема их
Бијелић	1 (7)	Нема их
Бједов	10 (97)	Свети Георгије
Болта (Болтић?)	5 (28)	Нема их
Болтић	1 (2)	Свети Никола
Вагић	7 (55)	Свети Лука
Вејновић	7 (63)	Свети Василије
Видовић	1 (3)	Нема их
Вукмирица	5 (41)	Свети Лука
Демир	1 (17)	Свети Јован
Ђурђевић	2 (13)	Свети Георгије
Јапунца (Јапунцић)	1 (5)	Свети Никола
Каназир	7 (83)	Свети Лука

33 АСАНУ СК – микрофилмови, кутија 2, ролна 3, 55–56.

34 Наведене су крсне славе породица које су у Мокром пољу живеле до 1995. године. Неких породица касније више није било у селу. А. Бачко, *Породице далматинских Срба*, Београд 2008.

Кнет (Кнез?)	1 (4)	Нема их
Ковачевић	1 (4)	Нема их
Комљен	1 (5)	Нема их
Костић	4 (25)	Свети Лука
Муждало	6 (40)	Свети Лука
Опачић	3 (15)	Свети Лука
Поповић	9 (73)	Свети Лука
Радојевић	2 (16)	Нема их
Рашета (Рашетић)	1 (4)	Свети Никола
Секулић	1 (2)	Нема их
Сучевић	2 (19)	Свети Лука
Тривић	8 (90)	Свети Лука

Имена парохијана Мокрог поља најчешће су по хришћанским светитељима, а мањи број је народних или словенских. Најчешће мушко име је Јован (43), затим Никола (27), Петар (22), Марко (18), а од женских Манда (49), Јована (45), Марта (33), Стана (23) и Ана (22).<sup>35</sup> Претпоставка је да су у попис унесена пуна имена, али су у свакодневном животу чешћи надимци, као што су Ђурађ или Ђуро за Георгија, Јово за Јована или Шпиро за Спиридона. Интересантно је то да су православни у Далмацији из неког разлога посебно поштовали римокатоличког светитеља Анту, па у готово сваком попису налазимо православне са тим именом. У Мокром пољу било их је тројица (у попису Анте или Антоније).<sup>36</sup>

На основу података из домовног протокола села Мокро поље у северној Далмацији, као и његовог упоређивања с протоколима других села у различитим деловима Далматинске епархије, јасно је да то село, као и друга у његовој близини имају бројна домаћинства са седам и више чланова, док су у јужним деловима и градовима домаћинства с око 5 чланова. Просечна старост становника била је око 26 година, при чему су мушкарци били нешто старији од жена. Број мушких и женских житеља био је релативно изједначен, с тим да је мушкараца било за око 2% више

35 Мушка имена: Андреј (Андрија), Антоније, Атанасија, Божо, Василије, Гаврил, Георгија (Ђурађ), Григорија, Давид, Дамјан, Данил, Димитрије (Дмитар), Ђукан, Зекан, Иван, Јован, Игњатија, Илија, Јаков, Јанко, Јован, Јовица, Кирил, Константин, Кузман, Лазар, Лука, Максим, Марко, Матеј, Михаил, Никола, Павел, Пантелејмон, Петар, Петко, Прокопија, Раде, Радивој, Сава, Симеон, Спиридон, Стаиша, Станко, Стефан, Стојан, Теодор (Тодор), Тома, Трифун, Филип, Христифор и Цвијо. Женска имена су: Ана, Ангелија, Анђелија, Аница, Бика, Божица, Василија, Вука, Дева, Дмитра, Ђурђија, Ивана, Јања, Јелена, Јефимија, Јована, Јока, Ксенија, Луција, Љубица, Магдалина, Малика, Манда, Марија, Марта, Милица, Нака, Пера, Петрица, Ружица, Сава, Симеуна, Смиљана, Стана, Стефанија, Стоја, Теодора (Тодора), Трнина, Христина.

36 Постоје случајеви да су, упркос противљењу свештеника, православни поштовали неке римокатоличке светитеље, као и да су римокатолици поштовали неке православне, и неретко су тражили од православних свештеника да им читају молитве. Vladimir Arđalić, *Bukovica: narodni život i običaj*, Zbornik za narodni život južnih Slovena, 4 (1899), 113–126.

него жена. Више од половине популације у тој парохији (преко 58%) чинили су становници млађи од 24 године. Жене су у брак ступале с око 23 године, а мушкарци с око 29 година живота. Мушкарци су углавном били знатно старији од својих супруга, премда је било и обрнутих случајева. Највише бракова склопљено је током јесењих месеци (у септембру, октобру и новембру), а ниједно венчање није забележено у време великих постова (у марту и децембру). Удоваца је било више него удовица, што је вероватно последица чињенице да су удовци чешће од удовица ступали у други брак. Већина добијених статистичких вредности се у великој мери подудара с општим приликама у парохијама Далматинске епархије, али и у целој хадзбуршкој провинцији Далмацији.

Из тог подручја била су честа исељавања становништва због оскудице и глади, па су у Мокром пољу забележени случајеви исељавања читавих породица, и то најчешће у „Турску”, у подручје западне Босне. То је један од разлога због којег се поједина презимена не сусрећу у каснијим пописима становништва.

## VILLAGE OF MOKRO POLJE ACCORDING TO THE CENSUS OF 1831 – AN EXAMPLE OF DEMOGRAPHIC CIRCUMSTANCES AT SERBIAN ORTHODOX POPULATION IN NORTHERN DALMATIA

MIRJANA POPOVIĆ

This essay uses a census of the Serbian Orthodox parish of Mokro polje in Northern Dalmatia, dating back from 1831. Based on the census, a demographic profile of the population in this part of Dalmatia is given, including the analysis of the family structure, with reference to a number of social, religious and cultural circumstances in this area in the early decades of the 19th century.

Based on the data in the census, as well as by comparing it with censuses of other villages in different parts of the Dalmatian parish, it is noticeable that this village, as well as others nearby, had numerous households with seven and more members, while southern areas and cities had around five. Average age of an inhabitant was around 26, but men were slightly older than women. Number of men and women was relatively balanced. More than half of the population in this parish consisted of residents younger than 24. Women entered marriage around 23, and men around 29 years of age. Men were generally slightly older than their wives, although in some cases it was reversed. Most marriages were concluded during the months of Fall, and no wedding was registered in March and December, during the periods of Lent. There were more widowers than widows, which corresponded to the circumstances in the entire parish. As a consequence of deprivation and hunger, many families moved away from this area, most often to "Turkey", namely to the area of Western Bosnia.